

РАДЯНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ

Д. С. Скідан, Н. Р. Темірова

Анотація. У даній роботі розглядається процес радянської релігійної свят, їх трансформація, змінення їхнього першочергового значення. Аналізується ситуація, в якій опинилася релігія в Радянському Союзі наприкінці 1920-х – початку 1960-х рр. показані основні напрямки, за якими влада вела боротьбу з церквою в даний період: закриття і зняття з реєстрації православних храмів, монастирів, обмеження обрядової діяльності, розширення антирелігійної пропаганди. Специфіка дослідження теми передбачає застосування загальнонаукових (дослідницького, аналітико-синтетичного, узагальнення) та спеціальних історичних (проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-генетичного) методів.

Ключові слова: свята, обряди, релігійні свята, радянська свят.

Наразі держави, які входили до соціалістичного табору, перебувають у процесі активного переосмислення свого радянського минулого, в тому числі і на законодавчому рівні. Відмовляючись від спадщини радянської доби, важливо розуміти, де проходить межа між невід'ємною частиною розвитку сучасного суспільства кожної країни та застарілою ідеологічною парадигмою. Враховуючи виняткове значення святкової обрядовості у формуванні ідентичності, наразі є потреба у дослідженні методів переорієнтації з традиційних релігійних свят на радянські.

Внесок у вивчення історії трансформації релігійних свят зробили В. Борисенко, Т. Гаєвська, Н. Стішова, Н. Шліхта [1; 2; 3; 4]. Цікаве дослідження здійснив німецький історик М. Рольф, який простежив процес створення в Радянському Союзі «червоного календаря» та формування специфічної культури масових свят [5]. Проте проблема більшовицької трансформації церковної святкової обрядовості переважно розглядалася у ширшому контексті радянської модернізації, не здобувши спеціальної уваги науковців. З огляду на таку історіографічну ситуацію метою даної розвідки є дослідження процесу радянської релігійної свят.

Боротьба з «релігійним дурманом» в СРСР розпочалася одразу після встановлення влади більшовиків. «Головним нашим завданням є сприяння фактичному звільненню трудящих мас від релігійних забобонів», – йшлося в декреті Ради народних комісарів від 23 січня 1918 р. [6]. Як зазначає релігієзнавець В. Єленський, відразу після революції більшовики почали бурхливу діяльність по заміні релігійних свят і обрядів новими, радянськими. Впроваджувалися так звані «червоні христини», «червоні Паски», які повинні були відволікати народ від традицій, мати зрозумілу йому форму та ідейний зміст [7]. Щоправда, так звані «червоні Паски» проіснували лише в 1920-х – 1930-х рр. – занадто знущальну пародію вони собою являли.

З початком індустріалізації та колективізації питання про викорінення релігії постало особливо гостро. На цей момент у сільській місцевості подекуди ще продовжували працювати церкви. Однак колективізація на селі повинна була завдати черговий руйнівний удар діяльності решти храмів і священників. У цей період число заарештованих серед духовних осіб збільшилася втричі порівняно з початком 1920-х рр. Частина з них була розстріляна, частина навечно «закрита» в таборах. З перших місяців встановлення радянської влади стала проводитися державна політика, що мала антирелігійну спрямованість. Особливо жорстокий характер вона прийняла в 1920-ті – 1930-ті рр. Звичайною практикою стали закриття та осквернення церков, храмів, монастирів, припинення роботи релігійних організацій та закладів, масові репресії проти служителів всіх культів і віруючих. Будучи складовою тоталітарної політики, ці дії вилились у широкомасштабну антирелігійну кампанію.

Усе, що мало стосунок до релігії, піддавалося суворій забороні. Не стали винятком релігійні свята, які також піддавалися, якщо не повному знищенню, то глибинній

трансформації – вони проходили шлях радянзації та мали відображати ідеї творення комуністичного суспільства. У 1920–1930-х рр. релігійні та традиційні свята супроводжувалися проведенням антирелігійних святкувань. Політика радянської влади у царині релігійних свят проявилася, зокрема в організації «комсомольського Різдва», «комсомольського Великодня», радянського Нового року.

З 1922 р. у масштабах СРСР почалося витіснення Різдва Христового. Проводили антиріздвяні та антивеликодні кампанії. Прагнути відвернути молодь від традиційного святкування, дітей, підлітків, юнаків переконували в тому, що саме в ці дні відбувається найбільше злочинів і випадків пияцтва. Антиріздвяна пропаганда ґрунтувалася на агітації широких мас, які засумнівалися в колишніх традиціях і цінностях. Водночас газети викривали «примиренців», які бачили в релігійних святах лише красиві звичаї, що не заважали «комуністичному будівництву» [7]. У 1923 р. практично по всіх містах Радянського Союзу комсомольці «дали бій релігії», вдавшись до проведення «комсомольського Різдва» у форматі масових антирелігійних демонстрацій з факелами, оркестрами та співом революційних пісень [8]. Протягом 1922–1924 рр. в СРСР відзначали так звані «комсомольські святки».

Разом з Різдром таврували головний символ свята – ялинку. Її зневажливо називали антирадянщиною, «попівським звичаєм» і релігійним мотлохом. Однак, незважаючи на потужну кампанію, люди продовжували ставити її таємно, за щільно запнутими фіранками [9]. Поступово трансформувалася і різдвяна ялинка, яку намагалися перетворити на «комсомольську». У 1922 р. проведені перші «червоні ялинки»: комсомольцям порекомендували обходити будинки з червоною зіркою, показуючи, що у Різдва немає ніякої святості, а гаслом акції став «Огляд скинення богів» [8].

Свято Великодня також було піддане трансформації. За церквами встановили нагляд: коли з настанням півночі з них виходив хресний хід, працівники шкіл і районних організацій починали вишукувати порушників. Перших цікавили учні, друге – інтелігенція. Після свята на уроках перевіряли, чи немає на руках у школярів фарби від писанок [7]. У 1930 р. через Великодня неділя перестала бути вихідним днем. Відпочивати людям «запропонували» в четвер, щоб на святкування не залишалося часу. Запроваджені «червоні Паски» не вийшли за «межі» 1920–1930-х рр., дуже швидко ставши пародією. Проте ідея не прижилася, антирелігійна кампанія не зупинилася. влада продовжувала боротьбу. Більшовики приступили до впровадження радянських свят, намагаючись відвернути людей від традицій, наповнити їхнє життя новими ідеями посилення. Відштовхувалися вони від думки більшовицького ідеолога В. Леніна про те, що люди ходять до церкви через брак видовищ, а якщо вони почнуть дивитися спектаклі, швидше сприйматимуть ідеї більшовиків. Спочатку радянська влада діяла винятково пропагандистськими методами, викриваючи «чуже» для трудящих свято «капіталу і чорносотенного рабства», але їх результативність була незначною. Тому з 1929 р. Й. Сталін повів всеохопний наступ на релігію – 1928 р. став останнім, коли релігійні свята (Різдво, Духів день і Преображення) були неробочими днями [9].

Антирелігійна політика була спрямована і на проведення обрядів родинно-індивідуального спрямування. На заміну церковному вінчанню з'явилися показові весілля-вечірки, колгоспні весілля, комсомольські весілля. Такі форми весілля, передусім, були характерні для сільської інтелігенції [10]. «Червоне весілля» широко практикувалося і в 1950-х–1960-х рр. Незважаючи на появу і розвиток нових форм весілля, селяни використовували деякі елементи старого традиційного весілля, вкладали в цю форму новий зміст, який відбивав нові матеріальні й духовні умови їхнього життя. Проте, незважаючи на всі намагання влади, у повоєнні роки сільське населення все більше зверталося до релігії, чому посприяла лібералізація релігійної політики радянської влади під час Другої світової війни й важке становище населення в повоєнні роки, горе і втрати під час війни сприяли все більшому відвідуванню церкви, здійснення релігійних обрядів вдома й святкування великих релігійних свят – Різдва, Хрещення, Великодня, Трійці, Спаса, Маковія та інших. Найбільш масово населення села відзначало Паску й Різдво Христове.

Цікавість до обрядотворчості в хрущовський час виникла завдяки розгортанню в 1958 р. антирелігійної кампанії. Якщо колись релігію зараховували до ворогів індустріалізації, то тепер вона оголошувалася ворогом прогресу і будівництва комунізму. Ключове слово атеїстичного дискурсу «відлиги» – шкода. Доволі показовим став «Календарь атеиста», видрукуваний видавництвом «Политиздат», який витримав кілька перевидань, і кожен розвінчував «шкідливу» сутність релігійних традицій. Так, шкоду його укладачі побачили у траурі, що супроводжував традиційні похоронні обряди. Свято Різдва наче б то завдавало величезної шкоди народному господарству через багатоденне пияцтво та прогули. Забій худоби на Курбан-Байрам, на думку укладачів, також приносив господарський збиток, а святкові бенкети призводили до розгулу. Шкода свята Великодня – у наполегливому навіюванні ідеї покірності Богу, а шкода цілування хреста – в антисанітарії [11]. Тобто автори цього видання апелювали, передусім, до свідомих громадян, переконуючи їх у непотрібності і навіть аморальності долучатися до релігійних свят. Паралельно у національних районах відбувався пошук національних звичаїв, які можна використовувати в радянських ритуалах, очистивши їх від «релігійної лущпиння»: «В СРСР і інших соціалістичних країнах ведеться боротьба із застарілими звичаями, затверджуються нові цивільні обряди і звичаї, які є одним з факторів розвитку соціалістичних суспільних відносин» [4].

Формування радянського святкового календаря в 1920-і рр. було тісно пов'язано з витісненням релігійних свят з повсякденного життя населення. Як зазначив С. Шаповалов, цей процес був досить тривалим і здійснювався різними методами. Поряд з простим скороченням кількості вихідних днів, присвячених релігійним святам, радянськими партійними та громадськими органами найчастіше застосовувалися і інші методи. Серед них запровадження радянських свят у ті дні, коли готувалися до майбутніх церковних свят. Тим самим скорочувалися можливості для повноцінної підготовки до релігійних свят, і пропагувалися ідеї про їх повну заміну радянськими еквівалентами. Запроваджувалися свята, що поєднували в собі як власне радянські святкові форми: мітинги, демонстрації, карнавали, концерти художньої самодіяльності, театралізовані постановки, так і традиційні, що склалися в народному побуті в попередній період, наприклад, святкові ярмарки, народні гуляння, бенкети під відкритим небом. Використання цього прийому мало продемонструвати населенню спадкоємність традицій радянської святкової культури. Свята супроводжувалися потужною агітаційною і пропагандистською компанією, метою якої було ослаблення впливу, що чинився релігійними і народними святами на суспільну свідомість. Воно досягалося лекційними виступами, масовими читаннями та іншими засобами [12, с. 246].

Таким чином, у міжвоєнну добу радянська влада робила рішучі кроки до знищення релігійної обрядовості і мала на меті покінчити з релігійністю як конкурентом радянської влади. Відбувалася поступова радянська святкової буденності, не беручи до уваги, що народні традиції й релігійні свята займали провідні позиції в повсякденному житті людей. Але незважаючи на усі заборони уряду, люди таємно продовжували відвідувати церкви особливо у перші повоєнні роки головними в житті селян були свята, пов'язані з релігійною свідомістю й місцевими звичаями і традиціям. У повоєнні десятиліття тривав активний пошук нових святкових форм цивільних свят і обрядів, що збіглося з антирелігійної кампанією. Радянська релігійних свят виступала однією з форм підпорядкування громадян потребам тоталітарної держави.

Аннотація. В данной работе рассматривается процесс советизации религиозных праздников, их трансформацию, изменение их первоначального значения. Анализируется ситуация, в которой оказалась религия в Советском Союзе в конце 1920-х – начале 1960-х гг. Показаны основные направления, по которым власть вела борьбу с церковью в данный период: закрытие и снятие с регистрации православных храмов, монастырей, ограничения обрядовой деятельности, расширение антирелигиозной пропаганды. Специфика исследования темы предусматривает применение общенаучных (исследовательского, аналитико-синтетического, обобщение) и специальных исторических (проблемно-хронологического, историко-сравнительного, историко-генетического) методов.

Ключевые слова: праздники, обряды, религиозные праздники, советизация праздников.

Abstract. This work is about the process of Sovietization of religious holidays, their transformation, and changing of their main importance. We analyze the situation when the religion in the Soviet Union appeared in the late 1920s – early 1960s and shows the main directions how the authorities fought the church in this period: the closure and withdrawal of registration of Orthodox churches, monasteries, restrictions on ritual activities, expanding anti-religious propaganda. The specificity of studying the topic involves the use of general scientific (research, analytical, synthetic, generalization) and special historical (problem-chronological, historical-comparative, historical-genetic) methods.

Key words: holidays, ceremonies, religious holidays, sovietization of holidays.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Радянські свята та обряди в комуністичному вихованні / В. Борисенко, В. Келембетова, О. Обертинська та ін. К.: Вид-во політичної літератури, 1978. 228 с.
2. Гаєвська Т. Державні радянські свята. *Культурологічна думка*. 2013. № 6. С. 153–159.
3. Стішова Н. Українські календарні свята осіннього циклу. К.: НАН України, 2017. 240 с.
4. Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. 2-ге вид., переробл. і доп. Харків: Акта, 2015. 252 с.
5. Рольф М. Советские массовые праздники. М.: РОССПЭН, 2009. 439 с.
6. Декрет о свободе совести, церковных и религиозных обществах. Декреты советской власти: сб. док. / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; Ин-т истории АН СССР. М.: Политиздат, 1957–1997. Т. 1: 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. / подгот. С. Н. Валк и др. С. 371–374.
7. Негода Т. «Красная Пасха»: как «праздновали» Пасху в СССР. URL : <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/krasnaya-pasha-kak-prazdnovali-pashu-v-sssr-606788.html>
8. Фомин М. Как репрессировали Рождество. URL : <http://back-in-ussr.com/2015/01/kak-repressirovali-rozhdestvo.html>
9. Набока М. Украденное Рождество: как коммунисты боролись с зимними традициями украинцев. URL : <https://ru.krymr.com/a/28957160.html>
10. Цыпин В. А. История Русской Православной Церкви, 1917–1990: Учебник для православных духовных семинарий. М.: Издательский дом «Хроника», 1994. 256 с. URL : <https://www.twirpx.com/file/315123/>
11. Календарь атеиста / Л. Т. Пинчук и Л. А. Филиппов. 2-е изд., испр. и доп. М.: Политиздат, 1967. 288 с.
12. Шаповалов С. Н. «Осовечивание» религиозных праздников в 1920-е гг. *Теория и практика общественного развития*. 2011. № 4. С. 246–249.

УДК 352

ІНСТИТУТ ПРЕФЕКТА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Ю. Ю. Слободян, Л. О. Нікітенко

Анотація. У статті проаналізовано зарубіжний досвід функціонування інституту префекта. Досліджено історичні передумови запровадження цього інституту у деяких країнах Європи та його сучасний стан. Визначено доцільність функціонування інституту префекта. З'ясовано перспективи впровадження посади префекта в Україні. Основну увагу приділено питанню моделі інституту префекта в законопроектах України.

Ключові слова: децентралізація влади, європейський досвід, інститут префекта, місцеве самоврядування, перспектива.

Вступ. На сьогоднішній день в Україні впроваджується адміністративна реформа, а також комплекси заходів із реформи децентралізації задля модернізації державного управління, створення продуктивної моделі місцевого самоврядування, а також гарантування належного соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Одним із важливих кроків реформи децентралізації є введення інституту префекта з метою створення ефективного нагляду за додержанням приписів Конституції України та законністю рішень органів місцевого самоврядування. Зарубіжний досвід його функціонування є вкрай важливим, адже, аналіз практики іноземних країн,